

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

УДК 37.091.64(075)

Олена Барановська
Olena Baranovska

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПРОЕКТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ ЗА ФІЛОЛОГІЧНИМ СПРЯМУВАННЯМ

THEORETICAL PRECONDITIONS FOR THE DESIGN OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE CONDITIONS OF PROFILE EDUCATION IN PHILOLOGICAL DIRECTION

Статтю присвячено аналізу теоретичних передумов проектування педагогічних технологій в умовах профільного навчання за філологічним спрямуванням в закладах загальної середньої освіти. Наводяться основні визначення ключових понять, аналізується напрацьований досвід з питання.

Ключові слова: *заклади загальної середньої освіти, профільне навчання, педагогічні технології, педагогічні технології за філологічним спрямуванням.*

Головним чинником, який має впливати на трансформацію змісту освіти, стає радикальна гуманітаризація освіти, орієнтація на людину і фундаментальні цінності, що визначають головною метою і змістом системи освіти гармонійно розвинену особистість. Зміна соціально-економічної ситуації в країні зумовлює необхідність впровадження таких освітніх технологій, які б забезпечили ефективну підготовку учнівської молоді до входження в соціум, адаптацію до існуючих реалій та здатність до активної творчої діяльності.

Проведений аналіз наукової літератури дозволив виявити такі протиріччя:

1) між глобальними планами впровадження технологій профільного навчання в навчальний процес закладів загальної середньої освіти та відсутністю відповідної бази для його впровадження, у тому числі – цілісної теоретичної бази;

2) між рівнем вимог до підготовки абітурієнтів гуманітарного (філологічного) профілю та реальним рівнем готовності випускників (що вимагає впровадження низки педагогічних технологій за гуманітарним спрямуванням);

3) між кількістю існуючих педагогічних технологій різних видів та реальною потребою сучасних закладів загальної середньої освіти у проектуванні та впровадженні технологій гуманітарного (філологічного) спрямування.

На сучасному етапі проблема використання технологій у навчально-виховному процесі закладів загальної середньої освіти в умовах профільного навчання розглядається за різними аспектами, але не системно. Інноваційні перетворення в освіті націлені на зміни навчального процесу саме в закладах загальної середньої освіти, фундаментом для цього мають стати відповідні педагогічні технології, зокрема, технології за гуманітарним (філологічним) спрямуванням.

Аналіз зарубіжного досвіду уможливорює виокремити такі загальні риси організації навчання на старшому ступені загальної освіти: загальна освіта на старшому ступені в усіх розвинених країнах є профільною чи диференційованою іншим чином; профільне навчання охоплює три, рідше два останніх роки навчання в школі; частка учнів, які продовжують навчання у профільній школі, неухильно зростає в усіх країнах і складає не менше 70%; кількість напрямів диференціації, які можна вважати аналогами профілів, є приблизно однаковою і невеликою; організація профільної підготовки розрізняється за співвідношенням між інваріантною та варіативною частинами навчального плану та можливістю формувати власну освітню траєкторію: від досить жорстко фіксованого переліку обов'язкових навчальних курсів до можливості набору з багатьох курсів, пропорованих за весь період навчання; кількість обов'язкових навчальних предметів (курсів) на старшому ступені в порівнянні з основною істотно менше, активно відбувається курс на інтеграцію навчальних предметів, їх технологізацію. Обов'язковими є природничі науки, іноземні мови, математика, рідна мова, фізична культура; старша профільна школа виділяється як самостійний вид освітньої установи, хоча зберігаються моделі цілісної загальноосвітньої школи I–III ступенів.

Ретроспективний аналіз вітчизняної філософської, психологічної, дидактичної та методичної літератури засвідчує, що створення, розвиток та впровадження в навчальний процес педагогічних технологій з гуманітарним (філологічним) спрямуванням відбувалося під впливом соціокультурних чинників – соціально-економічного розвитку суспільства, державної освітньої політики, науки в цілому і педагогічної науки зокрема, освітньої практики в рамках відповідних часових періодів. На початку двадцятого століття відбувалося впровадження у практику різноманітних ідей різного виду технологій навчання, зокрема, комплексний підхід. У середині двадцятого століття відбувалося інтенсивне накопичення теоретичного знання з формування основ дидактики, у тому числі розпочалися активні пошуки різного виду технологій навчання, які б дозволяли інтегрувати певні види знань та практично їх реалізовувати в рамках класно-урочної системи за відсутності можливостей змін офіційної доктрини в освіті. Особливе місце тут займали педагогічні технології з гуманітарним спрямуванням, оскільки цей комплекс наук ніс величезне ідеологічне навантаження. Тому багато з них були лише експериментальними та відповідали вимогам тогочасної ідеологічної доктрини. У другій половині двадцятого століття тривали дослідження різних видів технологій, у тому числі, відбувалося накопичення теоретичних та практичних доробок в таких напрямках, як: міжпредметна інтеграція та міжпредметні зв'язки; розвивальне навчання; ігрові технології; інтерактивні технології; технологія проектного навчання; технологія життєвого проекту та життєвого проектування; технологія особистісно орієнтованого уроку; технологія розвитку критичного мислення; технологія формування та розвитку творчої особистості та багато інших. Створювалася дефініційна база (“технологія”, “педагогічна технологія”, “інтерактивні технології” та ін.). Наприкінці двадцятого століття почався період концептуального розвитку нової інноваційної теорії навчання під впливом інформаційного суспільства та зміною ролі інформації в життєдіяльності людини, а також упровадження ідеї функціонування загальноосвітніх закладів нового типу. З цього моменту стають можливими різноманітні експерименти в рамках цих закладів, у тому числі, зміни у змісті навчання у напрямі різноманітних педагогічних технологій та міжпредметної інтеграції. Багато напрацьованих ідей актуальні на сучасному етапі та можуть лежати в основі конструювання сучасного змісту для профільного навчання, бути основою для створення основи нових технологій навчання у закладах загальної середньої освіти.

У вітчизняній дидактиці (у тому числі радянського періоду) неодноразово розглядалися питання впровадження різних видів педагогічних технологій. Робилися також спроби запровадити елементи профільного навчання у практику загальноосвітніх шкіл (1966, 1984 рр.). Частково проблема профорієнтації та професійного самовизначення учнів усе ж таки розв'язувалася, але кардинально перебудувати навчальний процес для старшої школи

у напрямі профілізації не вдалося. Проблема останнім часом загострилася і постала потреба у визначенні резервів підвищення ефективності навчального процесу на засадах компетентного та інтегрованого підходів і розкритті механізмів їх застосування (педагогічні технології) в закладах загальної середньої освіти в умовах профільного навчання.

Проблемі педагогічних технологій присвячено в дидактичній науці і практиці достатньо багато уваги, але їхня систематизація і створення дидактичної моделі реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання за філологічним спрямуванням є новим напрямком дослідження.

Мета статті полягає в здійсненні аналізу теоретичних передумов проектування педагогічних технологій в умовах профільного навчання за філологічним спрямуванням в закладах загальної середньої освіти.

Впровадження в закладах загальної середньої освіти профільного навчання і необхідність проектування системи педагогічних технологій вимагає проведення цілеспрямованих наукових досліджень, чіткої диференціації основних дефініцій, таких, як профільне навчання, педагогічні технології, педагогічні технології філологічного спрямування.

У сучасній педагогічній науці існує багато спроб визначити основні складові поняття “*профільне навчання*”: профільне навчання розглядається як вид диференційованого навчання, як засіб професійного самовизначення учня, як форма організації навчання в старшій школі. Виходячи з існуючих класифікацій форм диференційованого навчання, можна зазначити, що профільне навчання є формою диференційованого навчання, яка базується, передусім, на проектуванні майбутньої професії, інтересах та здібностях старшокласників. Пріоритетним завданням профільного навчання є не сума знань про певну галузь знань чи технологію, а формування в учнів здатності до конструювання набутих знань через призму їхньої особистості, життєвих і професійно зорієнтованих планів, формування певних компетентностей.

Науковці з різних позицій розглядають сутність і види педагогічних технологій та проблему впровадження технологічного підходу в закладах загальної середньої освіти в умовах профільного навчання. Різноманітні проблеми змісту загальної середньої освіти висвітлено у працях О. Барановської, Н. Бібік, С. Бондар, М. Бурди, Г. Васьківської, Н. Головка, М. Головка, Ю. Дорошенка, Т. Засекіної, І. Єрмакова, В. Кизенка, О. Корсакової, С. Косянчука, В. Кременя, Л. Липової, О. Ляшенка, О. Савченко, А. Самодрини, О. Топузова, С. Трубачевої, О. Черноус та ін. [1; 2; 4; 5; 6; 9; 11; 12]. Зокрема, науковці відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України порушують проблеми навчання у контексті фундаменталізації, технологізації, інтеграції змісту освіти (Барановська О., Васьківська Г., Захарчук Н., Кизенко В., Косянчук С., Кравчук О., Трубачева С.) [1; 2; 4; 6; 11]. У колективній монографії “Фундаменталізація змісту освіти у старшій школі в умовах профільного навчання” профільне навчання розглядається як багатобічний комплексний засіб підвищення якості, ефективності та доступності загальної середньої освіти, що дає змогу за рахунок змін у структурі, змісті, організації освітнього процесу якнайбільше враховувати інтереси, схильності і здібності учнів, створювати можливості для орієнтації освіти старшокласників відповідно до їхніх професійних інтересів і намірів щодо продовження освіти [12].

Поняття “*педагогічні технології*” активно вивчалось протягом останніх десятиріч. Існує низка різноспрямованих освітніх технологій, що використовуються у навчально-виховному процесі закладів загальної середньої освіти, зокрема: технологія навчання як дослідження (В. Беспалько, В. Бухвалова, М. Кларін, Є. Коршак, Д. Левітас, О. Пехота та ін.) [3; 8; 10]; інтегральна освітня технологія В. Гузеєва (планування результатів навчання, укрупнення дидактичних одиниць, психологізація навчального процесу, комп’ютеризація); інтегральна педагогічна технологія (О. Мариновська); аналіз образу – персонажу епічного твору (педагогічна технологія О. Пехота) та інші. Проблемою впровадження різного виду технологій у навчальний процес профільної школи займався ряд науковців: Н. Дмитренко – проблеми впровадження педагогічних технологій профільного навчання у навчальний процес приватних

загальноосвітніх закладів України; Т. Засекіна – технологія навчання фізики у класах фізико-математичного профілю та інші. С. Бондар, Н. Головка, Л. Момот та ін. досліджували становлення і сутність педагогічних технологій, придатних до застосування у навчально-виховному процесі.

В. Безпалько давав визначення педагогічної технології таким чином: “Педагогічна технологія – це змістовна техніка реалізації навчального процесу” [3]; М. Кларін визначив педагогічну технологію як “...системну сукупність і порядок функціонування всіх особистісних, інструментальних і методологічних засобів, використовуваних для досягнення педагогічної мети” [7]; Г. Селевко визначав поняття “педагогічна технологія” як “...системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і ... раціональні шляхи навчання; в якості системи способів, принципів, застосовуваних у навчанні; в якості реального процесу навчання” [10].

Науковці відділу дидактики протягом останнього часу досліджували різноманітні аспекти, дотичні до досліджуваної проблеми. О. Барановською розглянуто технологію інтеграції навчання, яка має вихід на сучасні технології та практичну його зорієнтованість, формування міжпредметної компетентності; поняття “педагогічна технологія інтегрованого навчання” означено як комплексний засіб підвищення якості і ефективності процесу навчання на засадах інтеграції [1; 2]; С. Трубацевою розглянуто дидактичні засади реформування змісту шкільної освіти, зокрема, можливості проектної технології (колективні міжпредметні чи надпредметні проекти як інтегруючий чинник і чинник сучасної освіти) [11].

Педагогічні технології, які можуть бути застосовані у навчальному процесі за філологічним спрямуванням, повинні мати певну специфіку, яка зумовлена необхідністю формування комунікативної компетентності, тобто, формування здатності розв’язувати за допомогою мовних засобів комунікативні завдання в конкретних формах та ситуаціях професійного спілкування (у загальнолінгвістичному значенні – формування здатності породжувати та сприймати цілісні мовленнєві твори – тексти фахової орієнтації). Виходячи з цього, в систему педагогічних технологій філологічного спрямування можуть входити як технології загального спрямування (інтегральна освітня технологія та інші), так і технології, спрямовані на формування комунікативної компетентності (наприклад, технологія “аналіз образу – персонажу епічного твору”; діалогічні та інші), низка інноваційних технологій (вплив на свідомість та практичну підготовку учнів у системі профільного навчання, технологія творчого розвитку особистості, ігрові технології та інші).

Отже, впровадження профільного навчання на основі новітніх педагогічних технологій є закономірно обумовленим і суттєво видозмінюється у зв’язку зі змінами у структурі загальної середньої освіти. Огляд широкої палітри джерел з проблеми дослідження засвідчує відсутність комплексного вивчення питань, пов’язаних саме з проектуванням та реалізацією педагогічних технологій з філологічним спрямуванням в умовах профільного навчання, що вимагає подальших наукових пошуків. Прогнозується, що технології профільного навчання загалом сприятимуть розвитку навичок самоосвіти, самоаналізу, самоконтролю, самооцінки, вимагатимуть застосування надпредметних умінь.

Список використаних джерел

1. Барановська О. В. Впровадження сучасних форм організації навчального процесу в умовах профільного навчання / О. В. Барановська // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2008. – № 5. – С. 44–47.
2. Барановська О. В. Міжпредметні зв’язки у підручнику для профільної школи: практична зорієнтованість та технологізація / О. В. Барановська // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / [ред. кол. ; голов. ред. – О. М. Топузов]. – Київ : Педагогічна думка, 2016. – Вип. 16. – 488 с. – С. 17–26.

3. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1993. – 213 с.
4. Васьківська Г. О., Косянчук С. В. Організаційно-педагогічні умови профільного навчання / Г. О. Васьківська, С. В. Косянчук // Молодь і ринок. – 2013. – Вип. 5 (100). – С. 19-25.
5. Головка М. В. Загальні тенденції та психолого-педагогічні проблеми запровадження сучасних технологій навчання / М. В. Головка // Нові технології навчання. – 2001–Вип. 30. – С. 89-98.
6. Кизенко В. І. Педагогічна сутність основних понять профільного навчання / В. І. Кизенко // Підручник для директора – 2003. – № 11-12. – С. 27-31.
7. Кларин М. В. Педагогическая технология в учебном процессе : анализ зарубежного опыта / М. В. Кларин. – М. : Знание, 2004. – 245 с.
8. Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М.; за ред. Пехоти О. М. Освітні технології : навчально-методичний посібник. – Київ : А.С.К., 2001. – 256 с.
9. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие / Г. К. Селевко. – М. : Народное образование, 1998. – 256 с.
10. Топузов О. М. Профільне навчання: проблеми формування змісту курсів за вибором та організація навчальної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах. Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць [редкол.] – Київ : Пед. думка. – 2008. – С. 20-27.
11. Трубочева С. Е. Дослідницькі технології як засіб реалізації метапредметного підходу в навчанні / С. Е. Трубочева // Біологія і хімія в рідній школі. – 2015. – № 109. – С. 34-37.
12. Фундаменталізація змісту гуманітарних предметів у старшій школі в умовах профільного навчання // Фундаменталізація змісту освіти у старшій школі: теорія і практика : кол. монограф. / [авт. кол.: Г. О. Васьківська, В. І. Кизенко, С. Е. Трубочева, С. П. Бондар, Л. А. Липова, О. В. Барановська, С. В. Косянчук, Н. В. Захарчук]; за наук. ред. д-ра пед. наук Г. О. Васьківської. – Київ : Пед. думка, 2015. – 288 с.: іл. – Бібліограф.: 310 назв.

The article is devoted to the analysis of theoretical preconditions for the design of pedagogical technologies in the conditions of profile education in philological direction in institutions of general secondary education.

The definition of key concepts is given, the experience gained on the issue is analyzed. The general features of organization of training at the senior level of general education in foreign experience are singled out. A retrospective analysis of the domestic philosophical, psychological, didactic and methodological literature on the stages on this issue has been carried out.

The main definitions are defined and differentiated: profile education, pedagogical technologies, pedagogical technologies of philological direction. The priority task of profile education is not the amount of knowledge about a certain branch of knowledge or technology, but the formation of students' ability to design acquired knowledge through the prism of their personality, life and professionally oriented plans, the formation of a number of competencies. The definition of the concepts of "profile education", "pedagogical technology", a number of differently oriented educational technologies used in the educational process of institutions of general secondary education is organized. The pedagogical technologies of the philological direction are systematized: technologies of general direction (integral educational technology and others); technologies aimed at the formation of communicative competence (technology "analysis of the image – the character of an epic composition", dialogical and others), innovative technologies.

It is concluded that the introduction of profile education based on the latest pedagogical technologies is naturally determined. It is certified that the lack of a comprehensive study of issues related to the design and implementation of pedagogical technologies with a philological orientation in the profile education requires a thorough scientific research.

Key words: *establishments of general secondary education, profile education, pedagogical technologies, pedagogical technologies in philological direction.*